

BƏDİİ TƏSVİR VASİTƏLƏRİNİN TƏDRİSİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN METOD, PRIYOM VƏ VASİTƏLƏR

Ədəbiyyat dərsləri orta məktəbdə şagirdlərə bədii təsvir vasitələri ilə bağlı nəzəri məlumatlar təqdim edir. Ümumtəhsil məktəblərində nəzəri biliklər əsasında müzakirələr və analizlər əhəmiyyətli yer tutur. Bu, şagirdlərin bədii əsərləri daha dəqiq dərk etmək, şair və yazıçıların ifadə etmək, diqqətə çatdırmaq istədikləri gizli məqamları və məqsədi aşkar etmək üçün zəruri bir yoldur. Ümumiyyətlə, ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat dərslərində nəzəri biliklərə əhəmiyyət verilməsi şagirdlərin analitik düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmələrinə kömək edir. Bu, şagirdlərə ədəbiyyatın zəngin dünyasına daha dəqiq nəzər salmaq və bədii əsərlərin dərinliklərinə daha yaxından yaxınlaşmaq imkanı verir. Dərslərin tədrisini mükəmməl şəkildə həyata keçirmək üçün müəllimlər xüsusi metodlardan, priyomlardan və vasitələrdən istifadə etməlidirlər.

İnteraktiv təlim metodları ilə keçirilən Ədəbiyyat dərsləri şagirdlərin şair və yazıçılar, onların əsərləri haqqında məlumat almalarına, eləcə də nəzəri bilikləri öyrənmələrinə və lüğət biliklərini genişləndirməyə kömək edir. Ümumtəhsil səviyyəsində (V-XI siniflər) ədəbiyyat fənni tədris edilir. Şagirdlər müxtəlif mövzu və janrların əsərləri, habelə sənətkarların həyat və yaradıcılığı, bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə tanış olurlar [3, s. 56].

Müxtəlif bədii janr və növlərin mütaliəsi şagirdlərə müxtəlif ifadələr, təsvirlər, obrazlar və incəliklər barədə yeni biliklər aşılayır.

Şagirdlər bədii təsvir vasitələrini mənimsəməli, mətnin üzərində müşahidələr aparmalı və təqdim edilən əlamətləri məzmun standartlarının tələbinə uyğun formada izah etməlidirlər [3, s. 17].

Bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə əlaqədar istər məzmun, istərsə də təhlil dərslərində məktəblilərin müstəqil işləri təşkil edilir. Bu metod şagirdlərin sərbəst düşünməyə və özünü ifadə etməyə imkan verir.

Təsvir və ifadə vasitələrinə nəzər saldıqda məzmun dərslərində onların yalnız müəyyən edilməsi, təhlil dərslərində isə rolunun aydınlaşdırılması tələbinin olduğunu görürük. Belə ki, məzmun dərslərində şagirdlərə təsvir və ifadə vasitələrinin hansı funksiyaları yerinə yetirdiyi və bədii məzmunu necə zənginləşdirdiyi haqqında məlumat verilir. Şagirdlər bədii təsvir vasitələri kimi nəzəri biliklərlə tanış olur və bu vasitələrin mətnə necə effektiv şəkildə təsir etdiyini müzakirə edirlər. Təhlil dərslərində isə təsvir və ifadə vasitələrinin ədəbi məzmun üzərindəki təsiri və əhəmiyyəti daha dərin şəkildə müzakirə olunur. Bu zaman şagirdlərə bədii təsvir vasitələrinin müəyyən səviyyədə necə işləndiyini təhlil etmək üçün müxtəlif mətnləri nəzərdən keçirmələri tapşırılır.

Bədii təsvir vasitələrinin müstəqil öyrənilməsi və izahı qruplara tapşırılır. Qrup tapşırıqları şagirdlərin birlikdə işləməyə və müşahidələrini bir-birləri ilə müzakirə etməyə təşviq edir. Bu, onların müstəqil düşünmələrini təkmilləşdirir və öz fikirlərini qrup üzvləri ilə paylaşmağa imkan verir. Bütün bu proseslər şagirdlərin ədəbiyyat dərslərindəki mövzuları daha dəqiq anlamağa, təhlil etməyə və müzakirə etməyə kömək edir.

Bədii nümunələrin təhlili ilə bağlı işlər V-XI siniflərdə aparılır. Bundan əlavə, bu siniflərdə "Ədəbiyyat və həyat həqiqətləri" məzmun xəttinin 1.2. əsas standartda göstərilən alt standartların tələbləri yerinə yetirilir [1, s. 23].

Təhlil dərslərinə bir saat zaman ayrılır. Müəllim bədii təsvir vasitələrinin və digər mövzuların tədrisi zamanı müvafiq metod və priyomları seçərkən şagirdlərin fərdi ehtiyaclarını və öyrənmə üslublarını nəzərə almalıdır. Hər bir şagirdin öyrənmə üslubu fərqlidir, hər biri müxtəlif təlim metodları və tədris təcrübələri ilə daha effektiv şəkildə öyrənir. Müəllim şagirdlərin bu fərqliliklərini nəzərə alaraq təlim metodlarını müəyyənləşdirməlidir. Əhəmiyyətli olan müəllimin məktəblilərin mədəni, sosial və akademik ehtiyaclarını da nəzərə almasıdır. Bəzi uşaqlar daha fəal olur qrup işində daha yaxşı iştirak edirlər, digərləri isə özünü tək öyrənmə metodları ilə daha rahat hiss edir.

Müəllim bədii təsvir vasitələri ilə əlaqədar olan dərsi müzakirə (diskussiya) və ya tədqiqat yolu ilə apara bilər. İki metodun hər biri fərqli üstünlüklərə malikdir və şagirdlərin müstəqil öyrənməsini və fikirlərini ifadə etməsini təmin etmək üçün fəal bir yol təşkil edir. Müzakirə (diskussiya) metodu şagirdlərin bir məsələ və ya mövzu haqqında fikirlərini paylaşmağa, müzakirə etməyə yaratmağa imkan verir.

Tədqiqat metodu isə şagirdlərin mövzu ilə ətraflı şəkildə tanış olmağa və öz fikirlərini müstəqil şəkildə inkişaf etdirməyə imkan verir. Hər iki metod məktəblilərin fikirlərini ifadə etmələrinə və dərslərdə aktiv iştiraklarına imkan verir.

İnteraktiv metodlarla keçilən dərslər induktiv və deduktiv səciyyəli olur. İnduktiv metod tələbələrin fikirlərini ifadə etmələrinə və onları öz müşahidələrini formalaşdırmağa təşviq edir. Məsələn, şagirdlərə bədii təsvir vasitələri ilə bağlı ümumi biliklər verilir, bu vasitələrin hansı məqsədlə istifadə edildiyi onlara aydınlaşdırılır. Sonra bu nəzəri bilikləri əsərlərdə müəyyən etmək üçün müxtəlif üsullardan istifadə olunur. Deduktiv metodda isə, müəllim şagirdlərə əvvəlcədən qoyulmuş bir prinsip, qayda və ya qanun təqdim edir və sonra bu prinsipə əsasən, konkret məsələlərə və nümunələrdən nəticələr çıxarmağı tələb edir.

Venn diaqramı metodundan istifadə etmək də bədii təsvir vasitələrinin tədrisini təşkil etmək üçün effektiv yollardan hesab olunur. Bu metod bədii təsvir vasitələrinin funksiyalarının daha yaxşı anlaşılmasına kömək edir və müəyyən bir mövzuda əlaqəli məlumatları göstərməyə imkan yaradır.

⁷⁰ Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. meryemhaciyeva2400@gmail.com

Əvvəlcə müəllim tərəfindən Venn diaqramının tərtibatı ilə bağlı şagirdlərə qısa məlumat verilə bilər. Daha sonra bədii təsvir vasitələrinin mövzusu əhatəli şəkildə təşkil edilir və hər bir vasitənin özünəməxsus xüsusiyyətləri və funksiyaları müzakirə edilir. Nümunələr və mətnlər təqdim olunaraq şagirdlərə həmin vasitələri təşkil edən ifadələri tapmaq və bu ifadələrin hansı funksiyalara malik olduğunu müəyyənləşdirmək tapşırılır. Şagirdlər bu ifadələri uyğun bədii təsvir vasitələri ilə əlaqələndirərək Venn diaqramını tərtib edirlər.

Klaster analizi də bədii təsvir vasitələrinin tədrisində mühüm bir metod olaraq istifadə edilə bilər. Bu metod mətnlərdə mövcud olan bədii təsvir vasitələrinin müxtəlif mövzularla əlaqələrinin təhlilinə imkan verir [6].

Analiz edilmiş mətnə əsasən, bədii təsvir vasitələri müxtəlif klasterlə bölmək mümkündür. Məsələn, eyni mövzuda olan və ya bir-birilə əlaqəli olan epitetlər bir klasterə birləşdirilə bilər, həmçinin bənzətmələr, metaforalar, metonimiyalar və s.

Hər klasterə aid olan bədii təsvir vasitələrinin mənası və funksiyası təhlil edilərək bu klasterlərə dair geniş məlumatlar toplanmalıdır. Bu metod şagirdlərin bədii təsvir vasitələrinin əhəmiyyətini anlamağa, müxtəlif mövzularda və mətnlərdə bu vasitələrin necə işləndiyini müzakirə etməyə imkan verir.

8-ci sinif Ədəbiyyat dərində Aşıq Ələsgərin "Dağlar" [4, s. 80] şeirində əsas bədii təsvir vasitələrindən biri olan metofarının tədrisində istifadə oluna biləcək metodlara nəzər salaş. Dərsin əvvəlində lövhəyə üç qrafalı BİBÖ cədvəli asılır:

Bilirəm	İstəyirəm Biləm	Öyrəndim

Müəllim müzakirəni dağların hansı keyfiyyətləri şairləri maraqlandıra biləcəyi sualına yönəldir. Bu sualın arxasındakı fərziyyələr də dinləyə və qeyd edilə bilər.

Müəllim fərqli metod və priyomlardan istifadə edə bilər. Amma bütün hallarda dərslikdə olan "Əsərin təhlilinə hazırlaşın mətninə və "Araşdırın, Fikirləşin, Cavab verin" başlıqlı suallara müraciət olunması mütləqdir" [2, s. 126].

Növbəti mərhələdə mətn oxunur. Müəllim Aşıq Ələsgər haqqında qısa məlumat verir əsas diqqəti isə sənətkarın "Dağlar" qoşmasına yönəldir. Şagirdlərə məsələnin həllini tapmağa çalışmazdan əvvəl materialla tanış olmaq imkanı verilir. Şagirdlər mətni oxuyur və verilən suala dair məlumat vermək üçün qrupla birlikdə işləyirlər.

Elan olunan vaxtdan sonra şagirdlər cavabları təqdim edirlər. Təkrarlar istisna olmaqla, yeni məlumatlar "Öyrəndim" sütununda qeyd olunur. Sonda həmin cədvələ bir daha ümumiləşdirici nəzər yetirilir.

Sonra əsas diqqət şeirdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrinə yönəldilir. Müəllimin hazırladığı sualların əsasında bəndlərdəki sözlərin və ifadələrin bədii imkanları nəzərdən keçirilir, mövzu və konsepsiya ilə bağlı nəticələr çıxarılır.

Venn diaqramının əsasında şagirdlər ilə şairin dağlarla bağlı fikirləri qarşılaşdırılır. Müzakirələrin sonunda "Dağlar bizim vüqarımızdır" adlı esse yazdırılır və oxunur.

Ev tapşırığı kimi Aşıq Ələsgərin "Dağlar" şeirini iki hissəli gündəlik əsasında şərh edilməsi tapşırıla bilər.

Təlim nəticələrinə əsaslanan formativ qiymətləndirmə meyarları:

1. Sözü aydınlaşdırma
2. İfadəli oxu
3. Bədii təsvir vasitələrini müəyyənləşdirmə
4. Bədii təsvir vasitələrinin rolunu aydınlaşdırma
5. Mövzu və fikir haqqında rəy vermə
6. Düşüncəsini izah etmə
7. Esseni yazma [5, s. 93-94]

Bütün bunlardan əlavə, video və audio vasitələrindən istifadə edərək dərsi daha effektiv etmək mümkündür. Məsələn, dərsin əvvəlində mətnin səsləndiyi bir səs yazısını və ya videosunu səsləndirmək olar. Mətnin səsləndirilməsi şagirdlərə mətnin ifadəsi və tonunu daha yaxşı anlamaq imkanı verir. Əlavə olaraq, bəzi video vasitələri ədəbiyyat əsərlərindəki bədii təsvir vasitələrini vizual formada təqdim etmək imkanı verir. Mətnin bəzi hissələrinin animasiya, qrafika və ya digər effektlər ilə göstərilməsi şagirdlərin mətni daha yaxşı dərk etməsinə kömək edir.

Həmçinin bu dərslərdə dərsliklərdən və lüğətdən əlavə vasitə kimi ədəbiyyat nəzəriyyəsi kitabı mütləq istifadə olunmalıdır. Şagirdlərin biliklərini möhkəmləndirmək üçün əlavə vasitə kimi test toplusu vəsaitlərindən də istifadə edilməlidir. Müəllimin özünə olan inamı təlim prosesində yaradılan mühiti və seçilən təlim metodlarının təcrübəyə əsaslanması, şagirdlərin təlim prosesində daha aktiv və daha motivasiyalı şəkildə iştirak etmələrinə imkan yaradır. İstənilən təlim metodu, priyomu və vasitəsi hər bir şagirdin öz fikirlərini ifadə etməyə imkan yaradacaq şəkildə təşkil olunmalıdır. Müzakirələr, qrup işləri, tədqiqatlar və digər interaktiv təlim metodları şagirdlərin şəxsi mülahizələri rahat şəkildə ifadə etmələrini təmin etməlidir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil məktəbləri üçün Ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı (Kurikulum) (V-XI Siniflər) Bakı, 2013, 93 s.
2. Həsənov B., Əliyev S., Verdiyeva N., Mustafayeva A., Məmmədova S. "Ümumi təhsil müəssisələrinin 8-ci sinifləri üçün Ədəbiyyat fənni üzrə metodik vəsait" Bakı: Şərq-Qərb, 2019, 212 s.
3. Hüseynov S.D. "Ədəbiyyatın tədrisi metodikası" (mühazirə mətnləri) Bakı, 376 s.
4. Məmmədova S., Verdiyeva N., Mustafayeva A., Həsənov B., Əliyev S. "Ümumi təhsil müəssisələrinin 8-ci sinifləri üçün Ədəbiyyat fənni üzrə dərslik" Bakı: Təhsil NP MMC, 2023, 211 s.
5. Yusifov F.A. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Ankara, 2022, 413 s.
6. <https://aztehsil.com/kurikulum/136-fal-timin-sullar-tqdimat-kubladmaziqzaqbeyin-hmlsi.html>

Açar sözlər: ədəbiyyat, bədii təsvir vasitələri, metod, priyom, vasitə, interaktiv

Ключевые слова: литература, средства художественного описания, метод, принцип, инструмент, интерактив

Key words: literature, means of artistic description, method, principle, tool, interactive

Bədii təsvir vasitələrinin tədrisində istifadə olunan metod, priyom və vasitələr

Xülasə

Bu məqalədə ədəbiyyat dərslərində bədii təsvir vasitələrinin tədrisində istifadə olunan metod, priyom və vasitələrdən bəhs edilmişdir. Bildirilmişdir ki, bədii təsvir vasitələrinin tədrisi üzrə biliklər həm mətnin məzmunu üzrə işdə, həm də təhlili üzrə işdə mənimsənilir. Amma daha çox və ətraflı şəkildə bu mövzunun tədrisinə təhlil üzrə işdə geniş yer verilir. Müəllimlərin bu mövzunun tədrisində bir çox təlim metod və vasitələrindən istifadə edə biləcəyi qeyd edilmiş, bu metodlardan diskussiya və tədqiqat metodları vurğulanaraq onların tətbiqi haqqında məlumat verilmişdir. Həmçinin Venn diaqramı və klaster metodları haqqında da məlumat verilərək bədii vasitələrinin tədrisində onların necə tətbiq oluna biləcəyindən danışılmışdır. Video və audio vasitələrinin də bu mövzunun tədrisi zamanı daha effektiv nəticələr verə biləcəyi qeyd olunmuşdur. Mövzu ilə əlaqədar 8-ci sinif Ədəbiyyat dərslərindəki Aşıq Ələsgərin "Dağlar" şeirinin tədrisi nümunə kimi verilmişdir. Bu dərslə bədii təsvir vasitəsi olan metaforanın tədrisində hansı metodlardan istifadə oluna biləcəyi göstərilmişdir. Sonda belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, təlimin səmərəli və effektiv təsiri əslində bir çox faktorlardan asılıdır, lakin müəllimin peşəkarlığı və dərslər zamanı seçdiyi təlim metodları və vasitələri bu prosesdə əhəmiyyətli rol oynamaqdadır.

Методы, принципы и инструменты, используемые в преподавании изобразительного искусства

Резюме

В данной статье рассматриваются методы, принципы и средства, используемые при обучении средствам художественного описания на уроках литературы. Констатируется, что знания по обучению средствам художественного изображения осваиваются как в работе над содержанием текста, так и в работе над анализом. Но все более детальное преподавание этой темы отводит широкое место в работе над анализом. Было отмечено, что учителя могут использовать множество методов и средств обучения при преподавании данного предмета, из этих методов были выделены дискуссионные и исследовательские методы и дана информация об их применении. Также были представлены диаграмма Венна и кластерные методы и способы их применения при обучении художественным инструментам. Было отмечено, что видео- и аудиоинструменты могут дать более результаты при преподавании данного предмета. По теме в качестве примера приводится преподавание стихотворения Ашига Алескера «Горы» в учебнике литературы для 8-го класса. На этом уроке показано, какие методы можно использовать при обучении метафоре, которая является инструментом художественного описания. В итоге был сделан вывод, что эффективный и действенный эффект обучения на самом деле зависит от многих факторов, но важную роль в этом процессе играют профессионализм преподавателя и методы и средства обучения, которые он выбирает в ходе урока.

Methods, principles and tools used in the teaching of visual arts

Summary

In this article, the methods, principles and tools used in teaching the means of artistic description in literature classes are discussed. It was stated that the knowledge of teaching artistic representation tools is mastered both in the work on the content of the text and in the work on the analysis. But more and more detailed teaching of this topic is given a wide place in the work on analysis. It was noted that teachers can use many teaching methods and tools in the teaching of this subject, discussion and research methods were highlighted from these methods and information about their application was given. Also, Venn diagram and cluster methods were reported and how they can be applied in teaching artistic tools. It was noted that video and audio tools can give more effective results during the teaching of this subject. Regarding the topic, the teaching of Ashiq Alasgar's poem "Mountains" in the 8th grade Literature textbook is given as an example. In this lesson, it is shown what methods can be used in the teaching of metaphor, which is a tool of artistic description. In the end, it was concluded that the effective and efficient effect of training actually depends on many factors, but the teacher's professionalism and the training methods and tools he chooses during the lesson play an important role in this process.

Rəyçi: Fil.ü.f.d., dos. Vəqif Əliyev